

LÄRARHANDLEDNING: FOLK OCH FÄ PÅ LILLARYDSGÅRDEN

Inför besöket på Lillarydsgården

Handledningen är producerad av Åsa Hässlekvist kulturpedagog på Fredriksdal museer och trädgårdar.

Målgrupp: Pedagoger i åk 1-3 som bokat elevprogrammet Folk och fä på Lillarydsgården.

Innehåll i handledningen

Handledningen handlar om vad som händer under ditt besök på Lillarydsgården. Den tar också upp lite av kunskapsinnehållet som du och din klass får ta del av under dagen. Den ger dig tips på hur du och eleverna kan förbereda besöket och hur ni kan arbeta vidare när ni kommer tillbaka till skolan.

I slutet av handledningen finns en historisk del som handlar om hur det gick till när friluftsmuseerna byggdes under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet samt en beskrivning av hur Lillarydsgården från Perstorp kom att hamna på Fredriksdal museer och trädgårdar.

*Stallkatten Gisela njuter av solen. På 1800-talet var det vanligt med stallkatter som höll mössen i schack och värmdes bondgårdens frusna barn och vuxna under de kalla vinternätterna.
Fotograf: Elsa Dahlrot*

Välkommen till Lillarydsgården!

När kan du komma?

Folk och fä på Lillarydsgården är ett halvdagsprogram som finns att boka under våren, försommaren och hösten. Det innebär månaderna april-juni och/eller augusti-september. Under vintern är det för kallt att vistas på gården utan vatten och el. Då erbjuder Fredriksdals skolpedagoger andra spännande program för förskola och skola.

Hur ser besöket ut?

Ofta börjar ditt elevprogram innan Fredriksdal har öppnat. De flesta tar sig in via Kulturmagasinet's vita grind genom att ringa på en porttelefon. Fredriksdals museipedagoger skickar en karta digitalt efter bokningen. Där står hur du tar dig in genom grinden.

Lillarydsgården västerifrån. Här går du med eleverna upp längs fästrätan. På gårdsplanen väntar Fredriksdals pedagoger i tidstypiska kläder. Fotograf: Sven-Olof Larsén

Då närmar ni er gården västerifrån.

Är du lärare på en skola öster om Fredriksdal kan du komma in genom grinden vid Lägervägen. Då närmar dig Lillarydsgården österifrån. Även här måste du ringa på en porttelefon för att bli insläppt.

Då kommer du att se humlestörarna som står vid den lilla åkerlappen intill Lillarydsgården. Gården hade under 1600-talet ca 400 humlestörrar.

Större delen av humlet levererades till Kronan men en liten del användes till den egna gårdens ölbrygging.

Lillarydsgården österifrån med de två stora portdörrarna som leder genom vagnslidret in på gården. Där väntar Fredriksdals pedagoger på dig och din klass. Fotograf: Ralf Ekvall

Drama som metod

När du och din klass kommer upp till gården står museipedagogerna på plats för att ta emot, klädda i tidstypiska 1800-tals kläder. Vi går ofta in en roll och agerar som gårdens tjänstefolk. Det första som händer är att vi tillsammans gör en tidsresa där vi med hjälp av vår fantasi tar oss tillbaka till 1830-talet i Skåne. Pedagogerna är i sin roll men kan lätt gå ur den och bli kultur-och naturpedagogen som kan svara på frågor från elever och lärare.

Eleverna får också ta på ett historiskt klädesplagg; Pojkarna får västar och mössa och flickorna får förkläde och sjalett. Alla får vars sitt halsband med en träbricka. Där står ett namn som var vanligt på 1800-talet. Det namnet blir elevens namn för dagen.

Pedagogerna visar hur man hälsade på varandra och alla får niga eller bocka och presentera sig med sitt tillfälliga namn. På 1800-talet var könsrollerna striktare än idag men vi är öppna för att en flicka vill ha väst eller en pojke önskar bära förkläde.

Det är lättare att leva sig in i 1800-talet om man får bära sjalett eller keps och byta namn. Det känns nästan som på riktigt. Här skäftar en elev lin. Fotograf: Stefan Andersson

Dags att prova på 1800-tals-livet

Klassen delas i två grupper. Ena gruppen följer med naturpedagogen och tittar på markerna. De får förståelse för vad ängar och betesmarker är och hur viktiga de var. De besöker också gårdens kålgård och utedass. Eleverna får också lära känna något husdjur lite mer. Det kan vara att de hälsar på getterna, matar och klappar dem. De får lära sig om varför bonden hade djur men också om djurens beteende. Efter det provar de en syssla som t. ex. att tova ull eller tillverka ett rep.

Den andra gruppen följer med kulturpedagogen in i boningslängan och ser hur det var att leva på gården. Hur såg sängarna ut där gårdsfolket sov? Hur gick det till vid matbordet och vad åt bonden och hans familj till vardags. Det bjuds alltid på något smakprov från tiden. Det kan vara torkade äpplen, färska äpplen odlade på Fredriksdal eller kanske gula morötter skördade i kålgården.

Efter ca 1 timme har du och eleverna en liten paus där medhavd matsäck eller fika kan plockas fram. Sedan byter grupperna station så alla får prova på allt.

Resan tillbaka till framtiden

När båda grupperna har fått prova allt är det återsamling på gårdsplanen. Nu åker kläder och namn av och du och klassen får resa tillbaka till framtiden igen.

Fredriksdals pedagoger behåller dock sina tidstypiska kläder hela tiden. Efter en kort utvärdering med dig och klassen är det dags att skiljas åt.

En del klasser väljer att äta matsäcken efter programmet och får gärna sitta kvar på gårdsplanen och äta. Andra vill stanna kvar en stund och kika lite på resten av Fredriksdal.

Programinnehåll

Under en förmiddag får du och din klass uppleva hur det dagliga livet kunde vara för nästan 200 år sedan på en skogsbygsgård i norra Skåne. Gårdens ursprungliga historia är lång och spännande.

Gården flyttades till Fredriksdal och stod färdiguppbyggd 1924. Efter hand har de marktyper som funnits runt gården i Perstorp återskapats. Idag kan du förutom själva gården också uppleva tidstrogna åkrar, ängar, en kålgård för grönsaksodling, humlestörrar och en liten kryddhave eller kryddträdgård närmast gården. Från gårdens stallgavel leder en fägata genom ängarna ut till utmarken där djuren gick på sommarbete. Fägatan är avgränsad med stenmurar. Det hindrar djuren från att springa in i de dyrbara slåtterängarna. De omkringliggande markerna utgör ungefär 1/10 av den ursprungliga arealen i Perstorp.

Natur och kultur gestaltat av Fredriksdals pedagoger

Natur- och kulturpedagogen ger dig och din klass olika viktiga pusselbitar till 1800-talets liv på landet i Skåne. I dialog med naturpedagogen får du och din klass kunskap om markerna, odlingarna och djuren på gården. Barnen får bl. a lära sig varför ängen var så viktig. Ängar behövs även idag för att bevara den biologiska mångfalden. Ni får också prata om vilka grönsaker och kryddor som kunde odlas på gården. En annan viktig del är de husdjur som fanns på gården och som hjälpte till att hålla landskapet öppet genom bete under sommarhalvåret. Du som lärare kan få önska att din klass får lite närmre kontakt med något av Fredriksdals lantrasdjur. Att sitta en stund i gårdens stall och få klappa en get kan vara ett minne för livet.

Geten kallades ibland för torparens ”fattigmansko”. Den gav både mjölk, skinn och kött till gårdens hushåll. Ofta fick barnen på gården hjälpa till att passa och sköta getter, kor, får och fjäderfä.

En av Fredriksdals Göingegetter. Fotograf: Sven-Olof Larsén

Kulturpedagogen tar dig med in i gårdens boningslänga och visar köket, dagligstugan, sovutrymmen, värmekällor och belysning. Hur sov gårdsfolket? Vad åt de för mat och hur såg det ut med den dagliga hygien. Fokus ligger alltid på barnen på gården men också vilka vuxna som fanns runt barnet. Kulturpedagogen

berättar gärna också en sägen eller en historia om något av alla de väsen som troddes befolka gården, skogarna, ängarna och sjöarna. Den levande berättartraditionen var viktig i bondesamhället. Det var ofta de äldre på gården som stod för de riktigt spännande sägnerna. Det var också ett sätt att uppfostra barnen i den kommande generationen. Den som inte höll sig väl med trollen eller älvorna kunde råka illa ut.

Fokus på hållbarhet och klimatsmart tänkande

Hela verksamheten på Fredriksdal museer och trädgårdar genomsyras av arbete med metoder för hur vi får ett mer hållbart och klimatsmart samhälle. I elevprogrammet Folk och fä på Lillarydsgården lyfter vi viktiga kunskaper från 1800-talet som vi kan dra nytta av idag när vi måste leva resurssnålare. På 1800-talet togs allt tillvara. När det var dags för den stora höstslakten var det inte bara köttet som bonden ville åt. Talg, skinn, ull, ragg, tarmar, djurben och horn var viktiga resurser från de slaktade djuren. Barnen var sällan med vid själva slakten men fick hjälpa till med att ta tillvara på allt efteråt. Barnen lärde av de vuxna genom att härma efter de vuxnas metoder och tekniker. Mycket av gårdsfolkets kläder tillverkades av kvinnor och flickor hemma på gården. De viktigaste textilråvarorna var lin och ull. Kläder och skor lappades och lagades och småsyskon ärvde de äldre.

Maten fick aldrig slängas utan åts upp till sista biten. Ingen visste när skörden slog fel eller husdjuren dog i sjukdomar. Bäst att äta medan det fanns mat på gården.

Elever hjälper till att skörda gula morötter i kålgården. Även de grönsaker som hade lustiga former och storlekar togs tillvara på bondgården. Inget fick slängas. Idag börjar vi ta till oss detta synsätt igen. Fotograf: Stefan Andersson

Årstidernas växlingar

Under 1800-talet var bondens år indelat efter årstiden och efter väderleken. Om det regnade slog bonden inte gräset på ängen. För att ängsväxterna skulle bli bra hö till djuren var det viktigt att det skördades i rätt tid och i bra väderlek. Innehållet i elevprogrammet följer också årstiderna och vädret.

Några av vårens och försommarens sysslor

- Sätta potatis
- Så bondbönor eller ärtor
- Så spånadslin
- Slå rep av hampa. Klassen får ofta med sig repet de tillverkar tillbaka till skolan. Det blir ett finfint hopprep.
- Enklare matlagning över öppen eld.
- Träffa kloka gumman och sätta bort sjukdomar
- Tillverka hasselnötsvisslor
- Vår- och sommarlekar

Några av höstens sysslor

- *Karda, tova och spinna ull*
- *Enklare matlagning över öppen eld*
- *Skörda grönsaker och kryddor*
- *Slå rep av hampa*
- *Höstlekar*
- *Bråka, skäkta och häckla lin*
- *Slå eld med flinta, fnöske och eldstål*

*Även yngre elever i åk 1-3 kan få prova på att slå gnistor med eldstål och flinta.
Fotograf: Stefan Andersson*

På Lillarydsgården får du och eleverna använda hela kroppen och alla sinnen. Det ingår alltid praktiska moment under dagen. Fredriksdals pedagoger har märkt att elever som har lite svårare för teoretiska ämnen kan briljera i ett hantverk på Lillarydsgården. Här lär vi oss att vi är duktiga på olika saker och att vi alla behövs för att gruppen ska lyckas. Det är bra för självkänslan och gruppdynamiken i klassen. I bondesamhället behövdes allas hjälp på gården. Från det lilla barnet till

gammelmormor. Det var kollektivet som var det viktiga och inte den enskilda individen.

Tillsammans är vi starka. Fredriksdals kulturpedagog och elever från Centrumskolan mäter linets längd med hjälp av händerna. Fotograf: Stefan Andersson

FÖRBEREDELSETIPS

- Läs Emil i Lönneberga tillsammans med eleverna. Emil levde under senare delen av 1800-talet, men mycket i skildringen stämmer överens med hur livet kunde vara på landsbygden under 1800-talets första hälft.
- Titta på hur Emil och Ida klädde sig. Vad kallas klädesplaggen?
- Be eleverna ta reda på hur många par skor de har hemma. Jämför med 1800-talets barn. Ärver vi kläder efter äldre syskon idag? Prata med barnen om secondhand-kläder. Varför kan det vara bra att köpa begagnade kläder?
- Prata om elevernas namn. Be dem fråga sina föräldrar eller andra släktingar om historien bakom deras namn. 1800-talets namn är populära igen så en del barn kommer att känna igen de namn de får på Lillarydsgården från namn deras kompisar eller de själva bär idag.

- Prata om hur vi hälsar på varandra idag. Hur ska man inte hälsa? Vad är artigt och vad är oartigt? Hälsar vi olika på olika människor?

DET FORTSATTA ARBETET I SKOLAN

- Låt eleverna rita eller skriva om hur en dag på Lillarydsgården 1830 skulle se ut om de fick åka tillbaka i tiden på riktigt.
- Bygg en bondgård i modell med eleverna. Befolka den med djur och människor. Försök använda naturmaterial till gården.
- Under hösten; tillverka äppelringar med barnen. Häng upp dem på snören i klassrummet och känn den fina doften av äpplen som torkar.
- Läs lite mer i Emil Lönneberga. Nu är det lättare att göra en jämförelse när eleverna varit på Lillarydsgården
- Prata om gamla mått som byggde på den egna kroppen. Vad är en tum? En famn och en fot?
- Be eleverna intervjua en äldre släkting som har någon rolig lek att lära ut. Sedan får eleverna visa sina klasskamrater hur leken går till.

LILLARYDSGÅRDEN PÅ FREDRIKSDAL – LITE BAKGRUNDSHISTORA

Lillarydsgården ligger på Fredriksdal museer och trädgårdar i Helsingborg. Fredriksdal är också ett friluftsmuseum.

Under slutet av 1800-talet blev städerna större. Människor flyttade till de växande industrierna i städerna för att få arbete och bostad. Det byggdes vatten- och avloppsledningar för bättre hygien och stadsborna slutade att ha grisar och höns inne i stan. De sociala skillnaderna mellan stad och land blev större.

Över hela Norden växte det fram en önskan om att samla in och bevara den försvinnande kulturen på landsbygden. Nu skapades idén om att bygga friluftsmuseer inne i städerna. Under början av 1900-talet åkte arkitektstudenter och studenter från konsthistoria, nordiska språk, folklivsforskning och arkeologi ut på expeditioner för att kartlägga och dokumentera ålderdomlig bebyggelse. Gamla gårdar och hus med föremål köptes in, plockades ner och återuppfördes på friluftsmuseerna. Inom loppet av 30-40 år öppnade Skansen i Stockholm, Kulturen i Lund och Fredriksdals friluftsmuseum. Tanken var att verkliga byggnader och miljöer som samlats in och byggts upp skulle ge besökarna en direkt kontakt med det förflutna.

1918 donerade konstnärinnan Gisela Trapp egendomen Fredriksdal till Helsingborgs stad. Hon var den sista i en lång rad ägare som ägt och bott på Fredriksdal i den byggnad vi idag kallar för herrgården. I donationen fanns önskemål om att skapa ett friluftsmuseum på Fredriksdal. Fredriksdals friluftsmuseum öppnade den 7 juni 1923.

Lillarydsgården köptes in och plockades ner bit för bit på plats år 1919. Hästskjutsar körde virket till Perstorps järnvägsstation. Där lastades det på tåget till Helsingborg. Den tidens ideal var att gårdar och hus skulle se ut som de gjort under 1800-talet. Man kan säga att personalen på museet tog bort vissa moderniteter på gården för att få den att se äldre ut. Lillarydsgården återuppbyggdes som den såg ut runt 1830. Markerna runtomkring vill visa tiden runt 1840.

Lillarydsgården på ursprunglig plats i Perstorp. Från Helsingborgs museers samlingar.